

Hentchak:

Organe Central

DU PARTI

HENTCHAKISTE.

ՀԵՆՉԱԿ

Journal Arménien

mensuel

XIX Année

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆ ՀԵՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ԿԱՄ ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԺՈՂՈՎ ԿԱՄ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

— Ինչու համար սովորութիւն էք արել ձեր տուած խոստումները չկատարել, մի օր հարցը եկց մի թուրք փաշայից:

— «Այն պարզ պատճառով, պատասխանեց թուրք քաղաքագէտը, որ մենք այդ խոստումները ապիս հենց ո՛չ թէ ինքնաբերաբար, մեր ազատ կամքից թելադրուած, այլ որովհետեւ մեզ ձնշում է մեզ ստիպում են: Մենք խոստումներ ենք տալիս, որովհետեւ տեսնում ենք որ ուրիշ հնարանորութիւն չկայ մեր օձիքը ազատելու սովորականութեան ձանկերից: Արդ մի անգամ խոստումը տուած, պատուած բազէի ձրնշումից, այնուհետեւ մենք ազատ ժամանակ ենք ունենում հնարներ մտածելու տուած այդ խոստումները չկատարելու համար, այն արամաբանութեամբ թէ նրանք կորցուած էին բռնադատութեամբ: Ուրեմն խոստումը մեզ համար մի ջոկ է մի կերպ ազատելու ներկայացած դժուարութիւններից: Անապատի մէջ էք, ընկնում էք առաւելների ձեռքը, ձեր կեանքը աւելի արժէ քան մի խոստում, տալիս էք խոստումը, ազատուում աւազակների ձեռքից և այնուհետեւ միջոցներ խորհում ո՛չ միայն աւազակներին ձեր տուած խոստումը չկատարել, այլեւ խոստումը առնողներին պատժել, ոչնչացնել խի:»

Արեւելեան դեսպանի ժամանակարար ներկայացրեող թուրք փաշայի պատասխանը հարապատարաբանութիւն է բոլոր բռնապետների հոգեբանութեան՝ առանց խորութեան:

Բռնապետի գոյութիւնը հենց նրանով է պայմանաւորուում, որ նա իր սեպհական կամքից, իր առանձին շահերից և քմահաճոյքների թելադրութիւնից դուրս ուրիշ կամք, ուրիշ ձայն, ուրիշ շահ ընդունել չի կարող, հակառակ դէպքում ինքն իրեն հակառակ դրութեան մէջ գրած կը լինէր և ինքն իրեն առաջին հարուածը իջեցրած: Որպէս մարմնացում տիրող դատակարգի և արքայա-

կան տան շահերի ու ձգտումների, նրա համար ժողովուրդ, ազգ, մարդ գոյութիւն չունի և եթէ գոյութիւն ունի, ապա որպէս գ ո Ր Տ Ի Ե Ն Ե Ր, որպէս միջոցներ: Ամէն ինչ նա ինքն է, իրա միջոցով և իրան համար:

Դեհ, հակառակ դրան, երբ դալիս են բազէներ, որ անմտնեց ժողովուրդը ծառանում է, — շահագործնող, խուզող դատակարգերը դիտակցութեան են դալիս և սկսում է առաջանալ բողոքի, ցամառ, գործունէութեան և շարժման, կոհակը ու բռնադատը և նրա նկուկ տարրերը տեսնում են որ ջրի տակն երթալու բազէներ են իրենց համար, ահա նրանք անմիջապէս դիմում են փրկարար միջոցին, — խոստումների կոյտին, մէկը միւսից, լաւ, մէկը միւսից շլացուցիչ, և այդ բազէներին բռնապետները պատրաստ են ո՛չ միայն դիրքը դիտաւորելու իրենցից դժգոհողների հետ, այլեւ արտասուելու, հառաչանքների քուրճեր արձակելու նրանց ցաւերի և տանջանքների վրան, ինքն թելադրութիւնների մի ամբողջ շարք պարզաբանելու: Չէ՞ որ բռնապետներն էլ, վերջապէս, մարդիկ են, նրանք էլ սիրտ ունեն, կարող են զգալ: Ու այդպիսի պարագաներում շատ յաճախ է պատահել, որ մի քիչ առաջ բռնապետի արեան ծարաւի ժողովուրդը, այդ կոհակ Վէժմաը, ուրախութեան արտասուքը աչքերին մօտեցել, համբուրել է այն ձեռքը, որ մի քիչ առաջ պատրաստ էր իր կեանքի թելը կտրել և նորից «կեցցէ՛ թագաւորն» աղագովել:

Եւ փոխադարձ այդ փոխանքը տեսնում է մինչեւ այն բազէն, երբ արքայական նաւակը կատաղութեան կոհակների վրայից անցնելով հասնում է նաւահանդիսու: Այնուհետեւ մի փոքր ազատ, մի փոքր ազատ, նա մտածում և իր առաջին զործն է անում շղթայի վրայ կոհակները, որ իրեն գոյութեանն էին սպառնում: Բացում է վարագոյրը, բռնապետը նորից դրաւում է իր դիրքը, օտքի տակ է առնում սովորականութեան ներքոյ տուած իր խոստումները և ամենայն պաղարկւնութեամբ, բայց եռանդով, աշխատում է պատժել բոլոր նրանց, որանք մի բազէ համարձակուել էին իր անգործութիւնը զրոյթել և իրեն ձնշումի ենթարկել:

Այդ հոգեբանութիւնը, վարուեցողութեան այդ բնորոշիչ գիծը ունեցած են բոլոր մեծ ու փոքր բռնապետները՝ սկզբից մինչև այսօր, և այդ ամէն տեղ և ամէն ժամանակ:

Մի գասակարգ մի բերիչին չի հրաւիրում իր տեղն անցնելու կամ իր արդէն ունեցած բաժինը մի ուրիշի հետ կիսելու: Վասակարգային կռիւր անողը է, այստեղ մէկի տիրապետութիւնը պարմանաւորում է միւսի ընկձուժովը, անկումովը: Իսկ մինչև այդ անկումը, մինչև այդ վերջնական տապալումը տիրապետողի և՛ ո՛չ մէկ խօսքին, նրա և՛ ո՛չ մէկ խոստումին արժէք պիտի տալ, ինչքան էլ որ նրանք հանդիսական լինէին:

Պրօթտարական գրոհը ցարիզմին ստիպեց զիջումների ծանապարհը բռնել: Վերկայացած զբաւարութիւններից դուրս գալու այլևս ուրիշ հը նարաւորութիւն չկար, եթէ ոչ զիմէլ խոստումների: Այդպէս էլ եղաւ, և այդ խոստումները միայն միջոցներ էին խաբելու, ցարական բէժիմի պաշտպանների իսկական մտածումները վարադուրելու, մինչև որ բացայայտ ընդդիմադրութեան հոգեբանական բողէն հնչէր:

Արկու քաղաքականութիւն որոշ կերպով երևան եկաւ, Վոլմայի արձակուելուց յետոյ, մին՝ ազատամիտ, բարենորոգումների անհրաժեշտութիւնը տեսնող, միւսը՝ ընդդիմադրող, ձգտող իրերի նախկին գրութիւնը վերահաստատելու: Առաջին քաղաքականութիւնը պարագաների, հաշիւների կարգադրելու արդիւնք էր և իր հոլութեան մէջ խաբելու միջոց, իսկ երկրորդը՝ սրտի, զգացումների, գոսակարգային իրական շահի քաղաքականութիւն:

Թուրք փաշան Ստոյիպինից այն առաւելութիւնն ունէր, որ նա խոստովանում էր իր արարքի շարժառիթը, մինչդեռ Ստոյիպինը եղաւ աւելի նենգաժէտ, աւելի խարդախ, աւելի բռնադատական:

Մի կողմից նա աշխատեց ազնուականների, մեծ կալուածատէրերի, բարձր բուրժուազիայի, կղերականների գասակարգային բնագոյները գրգռելու և աւելի սերտ կերպով հին Ռուսիայի հետ կապելու, միւս կողմից էլ՝ նա ոչ մի ջանք չինայեց զանազան խաբուսիկ միջոցներով գիւղական գասակարգը յեղափոխութեան գրկից իջելու: Իր հոգաբարձաւորութեան սխառէմը և գիւղացիութեան բեռը դարմանելու, թեթեւեղելու երևոյթ ունեցող ուկազները ուրիշ նպատակ չունէին: Ճշմարտութիւնը, հարածանքը, արհաւիրքը նա իր գաղաթնակէտին հասցրեց. Բւան Տեոֆիլի Ռուսիան աւելի ազատ օգ ունէր շնչելու, նոր կեանքը նա հնձեց անխնայօրէն: Պէշկէի օրեր, իրենց յի-

շել տալին:

Ստոյիպինի ազատամիտ նախարարութեան խաւարային արարքի թագն ու պսակը եղան Սենատական «բացատրութիւնները», որոնցմով՝ նա արդէն շատ սահմանափակ քուէից զրկել տուեց ահագին մեծամասնութիւն՝ գիւղացիների, բանուորների և ինտէլիգենտների:

Բայց այդ բոլորը ինչո՞ւ համար:

Բռնապետութեան նեցուկները համոզուած են որ առանց Վոլմայի գործերը կարգի դնել անկարելի է. — հարկաւոր է դրամ, բայց նա չի գալ, մինչև որ ժողովրդական երևութական վաւերացումն չլինի: Տնտեսական տագնապը նոր չէ, որ ստիպել է բռնապետներին իրենց չուրսածը անել, այդ ձնշիչ ուժի առաջ ամէն թագ, ինչքան էլ գոռոզ գլխի վրայ դրուած լինէր, խոնարհել է: Ուրեմն բռնապետութեան ապագայ ամրապնդումը, Ֆինանսական հրամայական պահանջը կարիք են զգալ տալիս Վոլմայի, ժողովրդական մի quasi—ներկայացուցչական մարմնի, մի խրատուկակի: Անհրաժեշտ է դրամ բռնապետական ծանր մեքենան առաջ քաշիցնելու համար, իսկ այդ դրամը կարելի է ունենալ, երբ կլինի մի լծ ապագա, կամակատար, ծառայ—Վոլմա, որ պատրաստ կգտնուի վերեւից՝ պալատական կամարիւղայից եկած բոլոր հրամանները արձանագրել և բուէտրկել: Մինչև չգալ բուէտրկող և արձանագրող մեքենայ—Վոլման, գործերը չպիտի կանոնաւորուեն, այդպիսով է միայն որ չինը՝ Վորի վերնիժ ըստանալով, կարող պիտի լինի իր գոյութիւնը շարունակել խաղաղ, հանգարտ, անսայթաք կերպով: Եւ այդ մտածումները իր սեւեռագաղափարը, իր լուծե եք յանձնաւորութիւնները անելով՝ Ստոյիպինի ազատամիտ նախարարութիւնը, կատաղութեան փրփուրը բերանին, ուղղակի մի վանդալական արշաւանք է սկսել ո՛չ միայն յեղափոխական, սօցիալիստական, այլ շատ ու քիչ ընդդիմադրական ոյժերի դէմ: «Սոցիալիստների դրամագուլար» արեւմտեան Աւրուպայում բաւականին ծառայութիւններ է մատուցանում կառավարչական թեկնածուների ընտրութեանը, և Ստոյիպինը ածապարեց այդ միջոցն էլ լայն չափով ի գործ դնել «իր ընտրութիւնները» կազմակերպելու և առաջ տանելու համար: Դաժուկ ու յայտնի լրտեսների փոխակներ, ամենափառաբանական ռուսական ռուսական բաղկացութիւն, զինուորա—գաշտային դատարաններ, պաշարողական և տղահոգեկամ գրութիւններ, խուրիզանական երամակներ՝ սրանք բոլորը գեռ հերիք չէին, հարկաւոր էր «պետական ընտրական կազմակերպութիւններ», որովհետեւ «իսկական ռուս մարդ-

կանց՝ և Աջակողմեան ու Խաղաղ Վշտանորոգութեան կողմնակիցների վրայ շատ յոյս դնել չէր կարելը՝ յեղափոխականների, սօցիալիստների, ձախակողմեանների գալիք գրոհի առաջն առնելու համար:

Եւ այսպէս, ցարիզմը պատրաստուած է մի նոր կատակերգութիւն էլ խաղալ ժողովրդի և մասնաւորապէս յեղափոխական տարրերի դիմին: Աս դեռ իրեն բաւականին ուժեղ է զգուժ ալիս մի անարգ դերախաղութեան համար, կարծելով թէ ինքը յաղթող կլինի և իր փայփայած նպատակին կհասնի:

Իրերի այս դրութեան մէջ ի՞նչ պիտի անի Պրոլետարիատը, ռուսական յեղափոխութեան այդ գլխաւոր ազգակը:

Բայց նախ նա ի՞նչ չպիտի անի — Որքան որ բէակցիան իր ձիրանները սրած ունենայ նրան պատառտելու, որքան որ ձնշուող ուրիշ գասակարգերի հետ նա համաշահութիւններ ունենայ, այնուամենայնիւ Պրոլետարիատը իրեն թոյլ չպիտի տայ կրանուելու միւս գասակարգերի մէջ, թէկուզ ինչ խոստումներ էլ որ սրանք տան: Ընշուշտ ազատամիտ բուրժուազիայի ծրագրային տարրերի մի մասը Պրոլետարիատին էլ է, բայց դա հերիք չէ, որպէսզի Պրոլետարիատը իր ձեռքերն ու ոտքերը կապի, անձնատուր լինի նրան և թոյլ տայ որ նա իրեն առաջնորդի, իր պահանջների, իր կարիքների, նոյն իսկ նուազագոյն, ներկայացուցիչը, արտայայտողը լինի: Թոյլ կամ ուժեղ, Պրոլետարիատը ինքն է որ իր գործը առաջ պիտի վարի՝ իր ծոցից դուրս եկած ներկայացուցիչների միջոցով:

Գործաւոր, աշխատաւոր գասակարգը մի րոպէ մտահան չպիտի անի, որ այսօր իրեն ժպտացող բուրժուազիան իր վաղուան շղթայողը պիտի լինի և ոչ նուազ արիւնքուշտ՝ քան այսօրուայ դեկավարիչ գասակարգերը: Վաղը այդ նոյն բուրժուազիան բացայայտ կերպով ձեռք ձեռքի պիտի տայ այսօրուայ տիրապետող գասակարգերի հետ և իր արիւնք ծծի կո՛ւշտ կո՛ւշտ: Բուրժուայի և անուականի կռիւը իր՝ գործաւոր գասակարգի դիակի համար է, նրանք այսօր իրարու հակառակ են, որովհետեւ մէկի կտրած պատառք աւելի շատ է քան միւսինը, երբ երկուսն էլ հաւասար կտորներ կարելու պայմաններ ունենան՝ այն ժամանակ նրանք չեն տատանուիլ իրարու հետ եղբայրանալու և ընդհանուր թշնամու՝ գործաւոր, աշխատաւոր, զիւղացի գասակարգերի դէմ դուրս գալու: Ազատամիտ բուրժուազիայի ծրագրի այն մասերը որ իրենն էլ են, նա պիտի պաշտպանի միայն և միայն իր սեպհական պատգամաւորների, իր առանձին ներկայացուցիչների ձեռքով

Բուրժուազիան բոլոր գասակարգերից ամենախարհաին է, այդ է ցոյց տուել պատմութիւնը, նա ամէն րոպէ ընդունակ է տո՛ւր և ա՛ռ ի մէջ մըտնել. ուստի այդ տեսակ մի գասակարգի ներկայացուցիչներին իր դատի ամենափոքր մասն իսկ յանձնելը ո՛չ միայն սխալ, այլ ոճիր կլինէր: Բուրժուազիան գասակարգային շահն էր՝ զրգապատճառը, որ կազմաներին ստիպեց volte-face ի մէջ մանելուց յետոյ՝ իր քրմապետների բերանով անյաջող ժպիտներ արձակել բացարձակ միտպետութեան դեկավարիչներին: Ապագատականութիւնը մեծ բան ունի բէակցիայի ներկայ տիրապետութեան մէջ. նա ոչ միայն իրեն բաժին ընկած պարտականութիւնը չուզեց կատարել, այլ շարունակ ըզգուշական և հակառակ դիրք բռնեց դէպի յեղափոխական տարրերի արած ձիգերը: Խաղաղ կերպով պարլամենտարիզմ հաստատել և խաղաղ կերպով էլ իր բուրժուազիան տիրապետութիւնը դնել — բուրժուազիայի այդ պատրանքը պատրանք էլ կմնայ, նա շատ ուշ է մնացել, պատմական ներկայ շրջանում երբ պրոլետարիան զարգացումը ա՛յնքան ուժեղացել, շարքերը ա՛յնքան խտացել են, որ նա գարձել է գերակշռող ոյժը, իրեն աւելի կմնայ յաւերածական ոյժի դեր կատարել պրոլետարիատի նկատմամբ, քան պրոլետարիատի՝ իրեն. միշտ համոզուած լինելով, որ իր նրաղած տիրապետութիւնը ո՛չ բացարձակ կլինի և ո՛չ էլ երկարատեւ — Այդպիսի մի գասակարգի բերանով Պրոլետարիատը խօսելու, գործելու, պաշտպանուելու կարիք չունի:

Մի երկրի քաղաքական հաստատութիւններին չմասնակցել կարելի չէ, ինչքան էլ որ նա սահմանափակումներ բերի: Բոյիօտը քաղաքական տհասութեան գաղափար է՝ քաղաքական հաստատութիւնների նկատմամբ: Մօտիկ անցիակի փորձը ցոյց տուելով գործունէութեան այդ բացասական եղանակի ինչքան անհիմն և փնտասկոր լինելը:

Պրոլետարիատը Վաւայի յաւաթիւի բնարութիւններին երևան պիտի գայ իր պրոլետարիատի անամբողջական ծրագրով — բոլոր քաղաքական հաստատութիւնները կռուի՝ տիրապետութեան միջոցների, սօցիալիզմի՝ նպատակի — Բաղաքական միահեծանութեան հետ՝ աշխատանքի միահեծանութիւն, ահա՛ Պրոլետարիատի միտումնակցութիւնը: Եւ երբ այդպէս, ապա նա ինքն իր ամբողջ թափով և ոյժով երևան պիտի գայ և իր ընտրական ազիտացիան առաջ տանի, ձրգտելով Վաւա ուղարկել իր սեպհական գասակարգային ներկայացուցիչներին: Բնարական առաջին շրջանում ո՛ր և է գասակարգի հետ

կամարոմիսի խօսք լինել չի կարող: Միայն երկրորդ շրջանում է, որ նա կարող է իրեն մօտիկ եղող դասակարգի ներկայացուցիչներին իր քուէն տալ՝ սրանցից յայտնի յանձնառութիւններ առնելուց յետոյ, որպէսզի բռնապետութեան թեկնածուները յաջիմող չհանգիստանան և Ստոլիպինի երազած լծացած Վոլան՝ չստացուին:

Պրոլետարիատի անմիջական ձգտումը պիտի լինի ի դերեւ հանել ցարական կառավարութեան նախադէրը, իսկ այդ նպատակին հասնել կարելի է միայն այն ժամանակ, երբ գալիք Վոլան իր առաջին գործը կանի իրեն շիմնագիր թողնող յայտարարել և առաջին բողոքումին զինու ապստամբութեան դրօշը բարձրացնել, — պրոլետարական պատգամաւորները դրա համար սլոխի երթան Վոլա և իրենց գործունէութիւնը պէպի այդ կողմը պէտք է ուղղեն:

ՀՐԱՏԵՊ ԽՆԴԻՐԸ

Խնդիրը որ հրատապ և անյետաձգելի է, — դա Հայ Եղեռնական Կոնգրեսն է:

Մեր թանկագին ընկերոջ՝ Մոլոտի այդ առաջարկը ո՛չ միայն օգտակար է ժամանակակից այլև հրամայական, բացարձակ մի պահանջ՝ քաղաքական ներկայ պայմանները և մօտիկ ապագան աչքի առաջ ունենալով:

Մենք երբեք առիթը չենք փակցրած չիշուելու, ապացուցանելու որ քաղաքական կուսակցութիւնները ո՛չ միայն օգտակար են մեր կեանքի համար, այլև անհրաժեշտութիւններ: Երբ մի ժողովուրդ այնքան զարգացել, յառաջագիմել է, որ քաղաքական կեանքի կարիք է զգում, այդպիսի պայմանների տակ կուսակցութիւնների երևան գալը բնական մի արդիւնք է, որի գոյութեան դէմ պայքարել անկարելի է, ապարդիւն և փաստակար իսկ: Կեանքը չի կարելի յետ դարձնել, անցան անդառնալի կերպով այն ժամանակները, երբ մտածում էր թէ հայը իր ամբողջութեան մէջ ամէն տեսակէտով համաշահ էր միայն նրա համար՝ որ հայ էր: Այսօր մեր կեանքը այնքան առաջ է գնացել, որ դասակարգային խտրականութիւնը (differentiation) դարձել է անվերածելի իրականութեան մի բաժինը, որի հետ ամէն ըուպէ և ամէն քաղաքական շփում եղէ:

Այս այսպէս լինելով՝ այլևս բոլորովին աւելորդ է երեմիականներ կարգաւ, աւանդներ հառաչել թէ ինչո՞ւ մեր մէջ կուսակցութիւններ եղան և կան: Իշուր է կուսակցութիւնների գոյութիւնը կապել անհատների հետ, ինչպէս և կուսակցութիւնը հայի կարծեցեալ անմիաբանութեան մի յատկանիշը համարել, — ո՛չ այս, ո՛չ այն: Կուսակցութիւնները կան, որովհետեւ պէտք է լինէին իսկ նրանք պէտք է լինէին, որովհետեւ մեր կեանքը, մեր ներքին զարգա-

ցումը մը բերել, հասցրել էր այն կէտին, երբ ճանապարհը անպատճառ պիտի երկճղուէր: Մի անգամ երկճղուած, այլևս յետ դառնալ ուղի, նախկին օրերերի մտապատկերներով առաջնորդուել փորձել, ո՛չ միայն ցանկալի չէ, այլ անկարելի, անհնարին՝ եթէ ուզենա՞ք իսկ:

Այն բոլոր դրդապատճառները, որոնք հայի մէկ մասին Ցաճկա-Հայաստանի մէջ ստիպեցին յեղափոխութեան մէջ որոնելու իր փրկութեան, իր գոյութեան բաժախի, այն օրից մեր և ճարպատ պահպանողականների մէջ ճանապարհը երկճղուեց և վիճը բացուեց, այդ վիճին վրայ ի հարկին, կարելի է կամուրջ նետել, բայց նա կմնայ մինչև պատմութեան պահանջած վայրկեանը: Կապիտալիզմի տիրապետութիւն առանց բուրժուազական և սօցիալ-դեմոկրատական կուսակցութիւնների, դա երևակայել անգամ չի կարելի և Կովկասում մենք այդ ուրոշ շրջանի մէջն ենք: Ուր կան դասակարգեր, այնտեղ կայ և դասակարգային կռիւ, ուրեմն և կուսակցութիւններ:

Քաղաքական կուսակցութիւնները ծնւում և մեռւում են ինչպէս օրդանական մարմիններ:

Այսպէս, մի անգամ ընդ միշտ համոզուել պէտք է, որ կուսակցականութիւնը քաղաքական առաքինութիւն է, լինիլ կուսակցական կնշանակի մի անգամից իր դիրքը, իր բնոյթը որոշել ընկերութեան ծոցի մէջ: Ամենից վտանգաւոր անձը՝ ընկերութեան համար անկուսակցականն է, նա որ ի հարկին պարտաւոր է ամէն տեսակ մօլթ առնել իր վրայ, այդպիսիները թէ՛ հին և թէ՛ նոր քաղաքակրթութեան օրօք ո՛չ միայն դատապարտւում են, այլ ուղղակի վտանգաւոր առար նկատւում:

Ինչևէ անկեղծ կուսակցական, հաւատարիմ իր կուսակցութեան ընդգրկած սկզբունքներին և զիտակցօրէն գործել իր գաղափարակիցների հետ, — դա ո՛չ միայն քաղաքացիական պարտականութիւն է, այլև յարգանքի արժանի:

Ոչ որ աւելի մեծ ակնածանքի է արժանի, քան այն կուսակցականը որ անկեղծօրէն գործում է իր կուսակցութեան շարքերի մէջ, նոյն իսկ իր սեպհական կեանքի գնով: Այդպիսին կարող է ատուել միւս կուսակցութիւնների կողմից, կարող է հակառակորդ, թշնամի իսկ նկատուել, բայց նա երբեք արժանի չի լինիլ արհամարհանքի: Ոչինչ այնքան անհամակրելի չէ, որքան այն կուսակցականը որ գողը է իր կուսակցական ղեկավարից սկզբունքների նկատմամբ, իսկ այն կուսակցականը որ պատրաստ է զօրեղ հակառակորդի առաջ մի տեսակ ներողութիւն խնդրել, և մէկ կուսակցութիւնից միւր երթալ ո՛չ միայն անգիտակցաբար, այլ իր փոքրիկ, եսական շահերից դուրս դրւած — այդպիսին արդէն խոտելի է:

Իսկ այսպէս, մենք ցանկացող ենք որ մեր մէջ լինին առաքինի, գիտակից կուսակցականներ, փոյթ չէ թէ նրանք մեր հակառակորդները լինեն մենք այդպիսիներին ունինք յարգանք: Հայ Սօցիալ-Դեմոկրատ անդրաբեկի մեր համոզումների մէջ բայց դա չի խնդարում, որ մենք անխառն յարգանք չտածենք դէպի

մեր գաղափարական ազնիւ հակառակորդները՝ Սօցիալիստ-Յիդաիսականները, արմատականները, և այլն:

Մենք չեշտել և չեշտում ենք, որ քաղաքական կուսակցութիւնաց գոյութիւնը պայմանաւորուած է մեր կեանքով: Ուրեմն կուսակցութիւնների դոյութիւնը, իր իսկական մարմնով առած, ո՛չ միայն չարիք չէ, այլ անհրաժեշտութիւն:

Այս այսպէս լինելով՝ դա՛ր մի ուրիշ խնդրի— Արդեօք մեր մէջ եղած կուսակցութիւնները իրօք քաղաքական կուսակցութիւններ են, այսպէս որ ամէն մէկը կեցած լինէր անվերածելի հիմնական սկզբունքների վրայ: Աւելի որոշ.— Տաճկա-Հայաստանի մէջ գործող հայ կուսակցութիւններից ամէն մէկը ժողովուրդի մի մի դասակարգի արտայայտիչ-ներկայացուցիչներ են, իւրից բոլորովին տարբեր դեկլարիչ սկզբունքներով, այնպէս որ անկարելի լինէր նրանց կրճատել:

Մեր պատասխանը այդտեղ բացասական է և պատրաստ ենք փաստելու, բայց առայժմ խնդրի այդ մասը մի կողմ ենք թողնում:

Ընցնենք ձեզ աւելի հետաքրքրող հարցին:

Կուսակցութիւնները հասարակութեան և ժողովուրդի համար են և ոչ թէ ժողովուրդը, հասարակութիւնը կուսակցութեանց համար: Այս տեսակետով՝ որքան որ կուսակցական լինելու հանգամանքը հասարակութեան մի որոշ խաւի մի որոշ դասակարգի ծառայութիւն մատուցանելու գաղափարն է արտացոլացնում նոյնքան էլ անպէտք և վնասակար է դառնում նոյն այդ կուսակցականը, ուրեմն և կուսակցութիւնը, երբ բոլոր դասակարգերին, հասարակական բոլոր խաւերին հաւասարապէս հետաքրքրող մի էական խնդրի մէջ, մի ընդհանուր թշնամու առջ՝ տուած թոյլէին՝ չի ցանկանալ, չի կարող ձեռք տալ իր կուսակցական հակառակորդին: Այն կուսակցութիւնը որ հասարակական ընդհանուր շահիառաջ իր կուսակցական շահը կգերազանցի՝ նա չէ այն քաղաքական կուսակցութիւնը որ հանրական, դասակարգային իսկ, ծառայութիւններ մատուցանելու կանչուած է: Հանրական շահի, ճշմարտութեան, արդարութեան տեսակետից հարուածել իր հակառակորդին,— դա փրկաբեր մի գործ է բայց նոյն այդ արդարութեան, ճշմարտութեան, հանրական շահի տեսակետից՝ տուած թոյլէին պատրաստ չլինել իր կուսակցական հակառակորդի հետ միատեղ քայլել: Դա բացայայտ նշանն է հասարակական անհասունութեան:

Եւրե ներկայանում է մի թույլ, որ բոլոր կուսակցութիւնները որոշեալ պարտականութիւն պիտի կատարեն այդպիսի հանգամանքում կուսակցական ո՛չ թէ օգտակար, ո՛չ թէ արժանաւոր քաղաքացի, այլ վնասակար և անպէտք է դառնում, եթէ կղզիանում է և եւր չի ներկայանում իր մի քիչ առաջ հակառակորդին, մի ընդհանուր թշնամու միատեղ հարուածելու համար: Խօսենք շօշափելի օրինակներով:

Ընկածտեան եւրպայի ինչպէս և շատ ու քիչ ազատութիւն վայելող բոլոր երկրների մէջ՝ կան անվերածելի կուսակցութիւններ: Կուսակցութիւններ, որ

րոնք ունին իրենց պատճառութիւնը, խորիչ սկզբունքները, տարտիկան և այն բոլոր ստորոգելիները՝ որոնք իրաւունք են տալիս մի կուսակցութեան քաղաքական կեանքի առաջին ազդակ նկատուելու: Ամէն կուսակցութիւն իր տաճած սկզբունքների տեսակետից հակառակորդի դիրք ունենալով հանգիստ դէպի միասնելը՝ նրանք բոլորը, սակայն ունեն սեպհական կուսակցութիւնից դուրս ուրիշ ազդակներ էլ, որոնք տուած թոյլէին պատրաստ են պաշտպանելու այն բոլորը ինչոր հանրական ըստացուածք է բոլոր կուսակցութիւններին:

Սօցիալիստ, հանրապետական, արմատական... իրենց առօրեայ փոխադարձ պայքարը՝ մղելով՝ տարուայ մեծ մասը միատեղ են պարլամենտական հաստատութիւնների մէջ,— դեռ մի կողմ թողած ազատ մասուր և հաւաքումները— և դէմ առ դէմ կանգնած՝ աւելի կարկառուն են դարձնում այն բոլորը ինչոր իրենց բաժանում է և աւելի էլ պարզ ու իրական ինչոր իրարու մօտեցում:

Միս կուսակցութիւնները թողած՝ առնենք միայն սօցիալիստականը: Բոլոր երկրների մէջ եղած սօցիալիստական կուսակցութիւնները նոյնութիւն չեն կալում իրենց սկզբունքների մանրամասնութեան և տարտիկայի տեսակետից նրանց հազիւ թէ իրարուց անջատող այնքան քծեր լինեն որքան տաճկա-հայ կեանքի մէջ գործող քաղաքական կուսակցութիւնները: Բայց իրականութիւն է, որ այդ բոլոր կուսակցութիւնները, յաճախ իրարու մօտ են գալիս և մի ընդհանուր ժողովի մէջ իրենց խորող գաղափարները շեշտելով, պարզելով միասին՝ ճիգ են թափում համերաշխել, միանալ կարենալ պարագաներում: Յիշենք միայն Սօցիալիստ Բանուրը Կուսակցութեան և Սօցիալ-Դեմօկրատիկ Կուսակցութեան ժողովը Չիկագոյի մէջ անցեալ տարի:

Եթէ արդէն կազմակերպուած, անկախութիւն քաղաքական և տնտեսական կռուի ամէն պայմաններ ներկայացնող ազատ երկրների և ազգերի մէջ այդպէս է լինում, ապա այդ սրբան անհրաժեշտ պիտի լինէր այն կուսակցութիւնների համար, որոնք գործում են նոսաճող, քաղաքական ո՛չ մի ազատութիւն չունեցող մի երկրի մէջ: Ուրեմն որ յանդգնութիւն և իրականութեան բոլորովին անհամապատասխան կլիէր ասելը թէ մեր մէջ եղած բոլոր կուսակցութիւնները հասարակական քաղաքական, մաճուցուած կուսակցութիւններ են և իրենց գոյութեամբ անվերածելի (irreducible) նոյնքան էլ սխալ պիտի լինէր կարծելը անգամ թէ տաճկա-հայ իրականութեան մէջ գործող կուսակցութիւնները իրարուց աւելի անջատող գծեր ունեն քան՝ դիցուք՝ մակեդոնական կուսակցութիւնները, կամ՝ նոյն իսկ Փրանսիական և գերմանական սօցիալիստները:

Այս այսպէս լինելով՝ հանդերձ, աւելի քան ցաւալի է որ Տաճկա-Հայաստանի մէջ աշխատող բոլոր կուսակցութիւնները մինչև ցարդ երեսն ե, եսի իրարու մօտ չեն եկ ծ իրենց ներկայացուցիչներ ի միջոցով, որ գէտգի գէթ համաձայնութեան, համերաշխութեան գալին այն խնդիր-

ների նկատմամբ որոնք բոլորի էլ ծրագրի ընդհանուր մասն են, կազմում են ահա այդ պակասությունը առաջին անգամ քաղաքական այդ ահապառնակությունը տուժել է տուել տաճկա-հայ աղապագությունը մեծ է գործին, և վարկարկելու աղետալի տարաբնակի մեջ գործը նրա համար աշխատող կուսակցություններին:

Այնպիսի մի կողմ թողնելով՝ դառնանք ներկային: Այսօր ծայրայեղորեն բաժանված բաժանված իրարու չէզոքացնող զուգակցությունը մեզ բերել գրել է չարիքի հետադարձ մի չարիքի առաջ: Չլսելու իրականությունները, որոնք հրաժարված լինում են պահանջների և պահանջների հոր հետ հղածին պես շարունակաբար լինելու ապագա գործը պիտի լինի կուսակցությունների համար և ոչ թե կուսակցությունների գործին:

Երբ ազատ իրկանների մեջ կուսակցական պայքարը հասել է իր գագաթնակետին, էլ իր մեծագույն և անվայելու ձևի մեջ ապա ինչ ասել իր կրկին համարում է իր կուսակցականները գաղափարներ չեն ներառել, ենթարկվում են արտաքին ազդեցությունների և հետևաբար լինում է փոխադարձ մատնություն: Թեև ժողովրդի փոխադարձ ազդեցությունը և ջլատումը:

Մի քանի օրինակ: Մի կուսակցական անունով որ ուրիշ կուսակցություն էլ հաստատում է իր գործունեությունը մի քանի անգամ կատարվում է իր գործունեությունը: Հակառակորդ կուսակցությունները տապալելու համար, մտնում է նրան այդ կուսակցությունների մեջ, իմանում բոլորի անգամները և մի օր էլ մատնում տեղական կառավարության ղեկավարը: — այսօր տառապանքների տառապանքներ բռնակ մեջն են այդ պատճառով: մեկ մասը մահուան դատապարտում, մյուս մասը յաբատանական բերդարգելություն և այս ցնայեցէք: մատնիչը իր իսկ գործը խոստովանում է որ իրը այդպես արաւ որովհետեւ իրեն այդպես էին թելադրել և որովհետեւ այդ միակ միջոցն էր մնացած հակառակորդներին տապալելու: Համարում էր որ այդպիսի գործը:

Հակառակորդ կուսակցականներ լրտեսելով որ լույս կերպով իմանում են որ մի այլ կուսակցություն այս ինչ կետի վրայ այսքան զենք պիտի հանի, այս ճանապարհով և դեռ զենքը չը հասած՝ կուսակցական շահի անհրաժեշտությունը են համարած մատնելը: Ու զենքերը բռնուկեցան:

Մի համակրելի մի օրինակելի յեղափոխական այսօր 10 տարից առելի բանտային սոսկալի անձանքների տակն է և և աչքի առաջ ունեցէք որ սա մատնուել է խորհրդակցությունում, մի հակառակորդ կազմակերպություն մարդկանց կողմից որպեսզի «թշնամին» այնտեղ դաք չլինի — և այդ «թշնամին» իր նման չմտածող, չխորհող է:

Այս զենք կարող է ինք և կարող ենք փոխադրել ուղածին չափ բայց արգելք կայ, հնար չկայ, — դեռ նորիս մեր ճակատն ի վեր ասաց մի անձնուրաց յեղափոխական, որ մեզ քաղաքականից չէր իսկ այդ հարգելք կայ, — հնար չկայ ի միակ պատճառն այն է,

որ այս ինչ կետի վրայ իրեն պատկանած կուսակցությունը այժմ մարդ չունի, եղածները հակառակորդներ են:

Մենք սարսուղեցուցիչ օրինակները կարող էինք բազմապատկել, ցոյց տալու համար թե իրկրի մեջ կուսակցականները երբեմն ինչ աղետալի ընթացքի են հետևում, պարզապես իրարու արմատախիլ անելու միտումով, և թե տաճկա-հայ յեղափոխական գործը որքան վնասում է կուսակցական ներկայ անհամարաչափության երեսից: Հարկաւոր է այս չարիքին վերջ տալ իսկ դա կարելի է ոչ միայնով, ոչ էլ անպաշտօն և կողմնակի տեսակցություններով: Պէտք է այդ մասին կուսակցական փոխադարձ յանձնառություններ և պարտականություններ ամեն կողմից իսկ դա կլինի մի կոնգրեսով, որ բոլոր կողմերը ներկայ կլինեն, իրենց լիազորների միջոցով, այդտեղ և միայն այդտեղ երեսան կը դրոյն չարիքները նրանց ծնուցիչ պատճառները և դարձանը միատեղ կխորհուրդ վերջ դնելու բոլոր պայմաններով: Եթե ուրիշ բան չէ, զեթ այդ պատճառն կին կարելի է հասնել Զեղափոխական մի կոնգրեսով:

Նայ Զեղափոխական կոնգրեսի շուտափոփոխ գումարումը անհրաժեշտ է դառնում մի քանի ուրիշ տեսակետներով էլ:

Առհնդ գլխաւորապէս Հայկական դատը: Թիւրքիայի մեջ գործող թե՛ Հին և թե՛ Երիտասարդ թուրքերը, իրենց մակերևութային թեթեւ բաժանումներով և փոքրիկ հակամարտություններով միասին իրարու հետ առկա հակացողություն և համաձայնություն ունենալու քան թե՛ հայ կուսակցությունները:

Երիտասարդ թուրքերը ձգտում են վերահաստատում անսնել Միահատեան սահմանադրությունը: Հին թուրքերից ունեւ գիտն հակառակ են ունենք էլ փոքրիկ վերապահումներով միասին այդ սահմանադրությունը իրագործում տեսնել վնասակար չեն համարում: Երիտասարդ թուրքերից ունեւ ծայրայեղ ազգայնականներ են, առելի քան այն ծերունի թուրքերը որոնք գործել են 16, 17 և 18 դարերում: Օսմանյան կայսրությունում մեջ ապրող բոլոր ժողովուրդներին միատարրութեան վերածելը օրանց անհնուն գաղափարն է, ինչպէս և ծայրայեղ կեդրոնացումը վարչական բոլոր գործերի մեջ: Սրանք պարզապէս մի մի փոքրիկ Ռիչլեօներ են և կարծում են թե իրենց պիտի յաջողի ոչ միայն ծանանեան կայսրությունը առելի հաստատուն հիմքերի վրայ դնել, այլև վերանաւաճել արդէն ազատում երկիրները: Միւս մասը այդքան էլ ծայրայեղ չէ և կուզէ թիւրքի մեջ տեսնել վարչական եղանակի մի փոքր ապակեդրոնացում: Միահատի սահմանադրություն հետ միասին: Բայց այս բոլորը ի հարկէ դեռ տարտամ իղձեր են:

Սակայն մի հանգամանք մեր աչքից երբեք չպիտի խուսափի, — այն որ թե՛ Հին և թե՛ Երիտասարդ թուրքերը նորոք անորոշանումներով միասին բացարձակապէս հակառակ են Հայկական դատին: Նրանց համար Բերլինի դաշնագրութեան 61րդ յօդոսած, Մարիո 11-ի ծրագիրը, հայկական նահանգների խնդիր, Հայաստան

չկար

Այնտեղ թեանց միջամտութեան պատժական իրաւունքը ժխտելով նրանք ձգտում են իրենց մէջ ամէն խնդիր կարգադրել համաձայն օտոմանեան կայսրութեան պետական շահերին:

Մենք այստեղ չենք քննում թէ Միջհատեան սահմանադրութիւնը ինչ է ներկայացնում և թէ ուսման կարող կրնի օսմանեան պետութեան մէջ եղող բոլոր ժողովուրդների վիճակը բարձրել ընդհանրապէս, Հայաստանիւր և հայ ժողովուրդիւր մասնաւորապէս: Խնդիրն այն է, որ նրանք մեզ նկատմամբ արդէն բոլոր են կազմում և որոշ համաձայնութիւն ու հասկացողութիւն ունեն այդ մասին:

Եւրոպայի կուսակցութիւնները այդ մասին կազմում են մի բլոկ բաժան բաժան մտածողներ արտայայտելով գրաւոր չեն ներկայացնում մի հարաւորաբար կէտք որից ճշտում են ռեւոլյուցիոն ի վնաս մեր պաշտպանած դատին: Գէթ այդ էական և կենսական խնդիրն նկատմամբ հայ կուսակցութիւնները պէտք է որոշ հասկացողութեան գանձարարութեան հետ և բլոկ կազմեն: Այդ պահանջը չտեսնելը, նրան բաւականութիւն չտալը հասարակական գործի հասկացողութեան բացակայութիւնն ասել է:

Հին նոր թուրքերը սրանք բոլորն էլ տակտիկայի կողմից բլոկ են կազմում, գէթ մեզ նկատմամբ: Նրանք հակառակ են թէ մասսայական ազատ սրբութեան և թէ արտաքին եւրոպական միջամտութեան: Նրանք մասսայի գործունէութիւնը սահմանափակում են միայն Միջհատեան սահմանադրութեան վերահաստատութեան և սուլթանական ժառանգականութեան գործի մէջ: Որ մասսաները կաղճակեցուցանեց քաղաքականապէս և վարից առաջացած որոշեալ ծրագրով հանդէս գան օր ձգտեն իրագործել — նրանք ոչ միայն դրան հակառակ են, այլ վնասակար էլ են համարում:

Տակաւրայի կողմից էլ մեր ոչ մի ընդհանուր հասկացողութիւն ունիք իրարու միջև: Մէկը չի ձանաչում Մեծ Հայք, ձգտում է լինել լոկ բարեկարգիչ առանց որ և է որոշ ուղեգծի: Մէկը զրել է մասնակի, կամ ինչպէս ասում են, պարտիզանական կռիւն երկուսից էլ չենք իմանում: Եւ ներքին ոյժ գոյացնել լոկ պարօպագանդայով, առանց զինելու ժողովուրդին, մի չորս բորբը ձգտում է մասսայական ազատամբութեան:

Որքան տիրում է քառս և իրարու տրամագրծօրէն ընդող ուղղութիւններ, իսկ թէ դրանից ո՞րքան է տուժել և տուժում է մեր պաշտպանած դատը, — դրա մասին աւելորդ է երկարելը, քարերն իսկ այդ մասին կաղաղակեն:

Թող ամէն մէկ կուսակցութիւն ունենայ և պահի իր ինքնուրոյնութիւնը, եթէ ցանկանում է, ոչ ոք դրան դէմ չէ բայց կուսակցութիւնները իրենց ինքնուրոյնութիւնը, անհատականութիւնը պահելով միասին, կարող են համաձայնութեան գալ և ի հարկին իրարու հետ գործակցել, իրարու աջակցել ընդհանուր խնդիրների մէջ: Մի կոնգրէսի

մէջ կարելի է շատ թիւրիմացութիւններ պարգել և գէթ նուազագոյն համաձայնութեան գալ այդ հրատապ խնդիրների վերաբերմամբ: Իսկ այդ համաձայնութիւնը բացարձակ անհրաժեշտութիւն է, մանաւանդ ներկայ պայմանների մէջ, աչքի առնելով զայնք հեռանկարը:

Տաճկահայկական խնդրի լուծմանը աշխատող հայ կուսակցութիւնները մի ուրիշ պատճառ էլ ունեն Հայ Յեղափոխական կոնգրէսը գումարած տեսնելու: Ահա՛ այդ — Սրանից դեռ ոչ չատ ժամանակ, առաջ ամէն ոք կարծում էր որ Կովկասը քաղաքական դիւրութիւններ ձեռք բերելով կարելի էր այնտեղից, յօգուտ Տաճկահայկական դատին, աւելի լաւ պայմաններով գործել: Այսօր, գոթախտաբար ստեղծուած են մի շարք սխալ հասկացողութիւններ, որոնք ձգտում են տաճկահային աւելի կղզիացնել, Ռուսաստանի սահմանների մէջ եղող պրօլետար, իւրօրու, ինտելիգենտ գործ չունեն, սահմանից անդին, ուստի կայսրութիւնը պտեղծել է մի անանցանելի պատնէշ, թէ սահմանից այն կողմ ինչ կարող է պատահել, դա միևնոյն է սահմանից այս կողմը, եղողների համար: Կովկասի մէջ եղած հայի համար, ինչ դասակարգի էլ որ պատկանի, չկայ, և չի կարող լինել: Տաճկահայկական, դատ, նրանք իրենց գործունէութիւնը միայն պիտի կենդանացնեն Ռուսաստանի մէջ, ամէն մէկը իր դասակարգային շահերի համեմատ: Հայրենիք դա ընդհանուր Ռուսսիան է, աղգ, — դա մարդկային բնակչութեան այն ամբողջութիւնն է, որ գտնւում է Ռուսական սահմանների մէջ, Հետեւաբար սահմանից անդին եղողի գործը այս կողմից համար ոչ թէ ու է նշանակութիւն չունի, այլ այս կողմիները ինչ դասակարգի էլ որ պատկանելու լինեն, այն կողմիներով զբոլուելու էլ իրաւունք և պարտականութիւն չունեն: Ահա՛ մի կոյտ առարկութիւններ, որոնք որքան տգէտ և խակ ուղեղե արտայայտութիւններ, և գոթախտաբար չարսնուած սօցիալիզմի վարագոյրով պատուած, այնուամենայնիւ նրանք գոյութիւն ունեն, և հետեւաբար յառաջ են եկել մի կարգ նորեւելներ, որոնք ուղղակի մի կատարի պոյթար, վանդալական մի արշաւաբ են սկսել Տաճկահայկական դատի դէմ: Որ պոխտպատրների այդ զառանցանքները իրականութեան ժայռի առաջ կնորտակուին, դրա մասին կանկաւ անգամ չունինք, — մենք մեր ընկերներով մինչև վերջին շունչ այդ հոսանքի դէմ կպայքարենք, — բայց հենց այդպիսի ոչ — ցանկալի երևոյթներ արդէն ցոյց են տալիս, թէ որքան անհրաժեշտութիւն է, որ տաճկահայ կեանքի մէջ գործօն դեր խաղացող կուսակցութիւնները միասին գան և մի կարգ ընդհանուր խնդիրների մասին միասնաբար խորհրդածեն և համաձայնութեան գան:

Այս մասնակ, երբ մեր թափած արիւնք մեր տուած զոհերը մեզ իրաւունք են տալիս ևս աւելի յամառ կերպով շարունակելու մեր կռիւը թուրք բռնապետութեան դէմ, երբ մենք ամենածանր զոհաբերութիւնների շնորհիւ կապուելութեան մասնաւոր պայմաններ, առանձին իննակետեր ենք ստեղծել, — մենք փոխանայ

աւելի սերտ կերպով ընդգրկելու մեր Գործը՝ տեսնում ենք որ վախկոտ, տառապալի յոյսեր են արձակում զանազան կողմերից և փաստում են ամէն ինչ մի կողմ թողնել և գրկել Երիտասարդ Թորքերի ծրագիրը ու տարտիկան։— Տայիսի վիճակը բարելաւել սամանեան ավազը կայսրութիւնը բարեկարգելով։— Սրանք բոլորը խնդիրներ են որ հայ կուսակցութիւնների միասին գալը հրամայական անհրաժեշտութիւն են դարձնում։

Մակեդոնիայի համար գործող բուլղար կուսակցութիւնների մէջ փոխադարձ համաձայնութիւններ կան ընդհանուր խնդիրների նկատմամբ։

Իսկ մեր մէջ,— ամէն ինչ խառնի խառն աւելի իւրաքանչիւր թշնամի, իրարու խոնգարող՝ քան ընդհանուր թշնամուն։

Կուսակցական և քաղաքացիական առաքինութիւն է ձակաւ առ ձակաւ պայքարել իր հակառակորդ կուսակցութիւնների և կուսակցականների դէմ։ Բայց էլ աւելի քաջութիւն է՝ աւելի արիւնքութիւն և ազնուութիւն է իր հակառակորդի հետ մի սեղանի շուրջ նստել և միասին խորհրդակցել այն բոլորի մասին, ինչոր ԸՊՀանրական Գործի շահը կապահանջէ։

Կան խնդիրներ որոնց մասին հրապարակապէս մի բառ անգամ չի կարելի գրել և ոչ էլ անհատական կամ մասնակի տեսակցութիւններ միջոցով վճռել,— դրանց համար հարկաւոր է ձակաւ առ ձակաւ գալ։

Շուտով կըսանայ հայ յեղափոխական պատմութեան քսանամեակը, մեր պատմութեան մէջ մի կոթող կրիի չայ Զեղափոխական կռիւները և գրեթէ պայծառ կերպով ցոյց տաւ իր կրիները մեր քաղաքական հասունութեան առաջնային։

Ինչկեր Մուրաթի առաջարկը՝ չմիայն ժամանակակից է օգտակար, այլ կատարեալ անհրաժեշտութիւն։

Խօսքը այսուհետեւ կուսակցութիւններին և հայ ժողովրդինն է։

Ս. ՍԱՊԱԷ-ԳԻՒԼԵԱՆ

Թ Ղ Թ Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ԳԻՒԼԱՑԻԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԾՈՒՐՋԸ

Պէտք է օգտուինք . . .
 «Ինչօրմենը, որոնք խոստացուեցան Պ տ կան Գուժան ցրուելուց յետոյ՝ սկսում են իրականանալ։»
 Ըմենակարեւոր և անյետաձգելի խնդիրը, որ ըստ պատմի է իր հերթին — գիւղացիական բարդ խնդիրն է և կառավարութիւնը իր յղուրջ ուշադրութիւնը՝ դարձրել է ամենից առաջ դրսև յարմար։

Տարիների լնծացում գիւղացիութեան վրայ ծանրացել են պետական խոշոր ծախսերը։ Գիւղացի ոչ միայն եղել է հարկեր տուողը նա եղել է նաև

խոշոր հողատերերի կապալավձարներ հատուցանողը։ Մինչև օրս գիւղական ազգաբնակչութիւնը տարեկան հարի ըստ որ միլիոններ տալիս է կառավարաւորին և նոյն չափով էլ տէրութեան։ Պետական գանձարանը և հողատէրերը փոխադարձաբար մրցում են որովհետեւ երկուսի կիման կոմի էլ նոյն թշուառ գիւղացին է։ Երկրի տնտեսական և քաղաքական աննորձալ կեանքը գիւղացուն քայքայել են այն աստիճան, որ նա շատ անգամ բանտերին աւելի նախապատուութիւն է տուել, որովհետեւ այնտեղ գոնէ գրտել է տաք անկիւն և հաց։

Երևոյթը նոյն չէ ի հարկէ, վերջին տասը տարին գիւղը ենթարկուած է քրոնիկական սովի և տըկարութիւնների։ Նա կատարելապէս քայքայուած է։

Իսկ կառավարութիւնը . . . Միապետութիւնը ամէն անգամ մեծ-մեծ խոստումներ է տուել և յայտարարել է թէ գիւղացուցաւ իր սրտին մօտ է եղել, իսկ այդ «սրտացաւ» հոգատարութիւնը արտայայտուել է նրանով, որ յշտանկուել են զանազան յաւձնաժողովներ գիւղացու դրութիւնը ուսումնասիրելու համար գրուել են այդ առիթով տասնեակ հաադրներ, բայց «բժաշական միջոց եր չեն արուել»։

Պետական Գուժան ագրարային խնդրին մօտեցաւ աւելի յըջօրէն և թէև նրա ծրագիրը խճրին վերջնական լուծում չէր խոստում, սակայն անուրանալի է, որ միապետութիւնից աւելի սրտացաւութիւն էր արտայայտում իր մէջ։ Մենք տեսանք թէ ինչպէս վերաբերուեց Պետական Գուժանի որոշման թշուառ միապետութիւնը։ Նա ցրուեց Գուժան, խոստացաւ իրքը հոգալ և լուծում տալ այդ խնդրին։

Եւ մենք սպասեցինք ամիսներ։ Եւ ահա հոկտեմբեր 5-ին լայն տեսաւ գիւղացիութեան վերաբերում օկազը որ միապետութեան աներեսութեան և նախնութեան գլուխ գործողը կարելի է համարել։

Ո՛ր կազմ սկսում է հեռուից, նա ասում է, որ 1861 թ. փետրուար 19-ի մեծ բարենորոգումները հիմք դրեցին գիւղացիների իրաւունքների հաստատման պետութեան միւս դասերի հետ։ Անցեալ տարուայ օգոստոս 6-ի և հոկտեմբեր 17-ի մանիֆէստները իրաւունք տուին գիւղացիներին մասնակցել օրէնդարարական մ.բմի յերում։ Այժմ հոգ է տարում գիւղական դատարանների և կառավարչական մարմինների վերաբերմամբ։ Օրէնդարական ռախագները պատրաստում են և կներկայացուեն յոր Պետական Գուժանի քննութեան։

Ինչպէս տեսում էք էրի ս.վորական խօսքեր անգիր արած բառեր։ Սակայն լատ գիտեմալ վ որ խոստումները շատ էլ չպիտի գրաւեն գիւղացիներին՝ ոկազը բերում է «մեծ-մեծ ռէֆօ.մենթ»։ Յիշեմք այս եղ մի քանիսը։

«Ուսաստաի բլոր պատակներին» անկախ ըրանց ծագումից՝ բքուական ծառայութեան մանկու ժամանակ տայ հաւասար իրաւունքներ։»

Միապետական այդ ողորմելի դիւրութիւնը ոչ մի է կան արժէք չունի գիւղացու համար։ Բնաի ոպեւ կան օրէնքով արքուական ծառայութեան մէջ մտնելու համար պատարճում է ուսման որոշ ցէնդ միշդեւ ումէրքի յայտնի է որ գիւղացիութիւնը գրեթէ անգրապէտ է ուրեմն ինչ նշանակութիւն ունի այդ «շնորհ» նրա համար կամ գիւղացու

զինուորներ, որպէսզի ճշշեն ամէն մի շարժում, որ կարտայայտուի յանուն այս Նշանակալից օրուայ: Նրանց տնկալին գործունէութիւնը գուշակում էր մի շարահանգի անակնկալ, մի սարսափելի գալիք, որ երկնազով լցրել էր ամենի սիրտը, սակայն օրն անցաւ շատ սովորական ու խաղաղ առանց ունէ գէպքի, այս խաղաղութիւնը մի ապտակ էր, որը կրկին անգամ իջնում էր բերրոյրատի իւր երեսին, պահանջելով յորդակ մարդկային իրաւունքը, նրա հոգու ամենատարական պահանջները: Ասիական անտարբերութեան մէջ թմրած այս վայրում, երազել ուղբան մեծ վտանգ յատուկ է միայն բնական ուղեղներին, որոնց միակ միութեամբ թիւրակրատիայի մօրձն է իսկ մեծ հարուածը բարոյական ժողովրդի խաղաղութիւնը և արհամարհանքը դէպի տիրող կարգերը: Մի տարի անցաւ այն օրից երբ յայնաժամաւ Ռուսիոյ անգուգակ սն զահիճը չը կտրողանալով դէմ գնել իր երկրի մէջ օր աւուր ժողովրդի ամենամօթ խաւերում ծընւող ու խորացող յեղափոխութեան յորձանքներին, իւր բազմամիլիոն ժողովուրդին շնորհում է խօսքի, մօմուլի, ժող միւրի և անձի անձեռնմխելութեան ազատութիւն գէթ դրանով մեղմացնելու այդ մարկածուի ու ալեկոծուած ահաւոր ծովի վրայից: խաբէբայութիւնը բացեց իւր քօղը և այդ բոլորը մնաց թղթի վրայ, առանց կեանք ստանալու, դարերով ձնշուած ու բռնապետութեան մագիլներում հեծկտացող այդ ժողովրդի համար: Ռուսաստանի ամէն մի քաղաքացի ապրում է այսօր այդ անցած գնացած օրուայ քաղցր յիշողութիւններով և տիրում, երբ նրա մտքի տուփ պատկերանում է այդ օրից մինչև այսօր կատարուած ոճրագործութիւնը: Դադրել և խաղալ նախատակ ժողովրդի հեռ, զգուշի է: Ռուսիոյ բնակչութիւնը հրաւիրւում է ուրախանալու չեղած շնորհների համար, ուրախացնել մէկին սուիների և հրացանների ներքոյ, սարսափելի է, իսկ ուրախանալ բանտի, քրտի, դաշտային դատարանների, կախաղանի և գնդակահարութեան համար անհասարկ է: Այս բոլորից ազատ չէ գեղեցիկ կովկասը, երկու տարին լրանում է ինչ արեան բալնիք է դարձած այս գեղեցիկ վայրը, որտեղ գետերով հոսող արիւնը դեռ չէ լցրել արբեցած, անարգ դահի կոկորդը, նա չպիտի դադարի իր դուրը լարելուց, այդ է պահանջում նրա խախուլ պատանդանի գոյութիւնը, իր վիրջին ծիգն ու ջանքը չէ խնայում մօրթելու ազգեր, զբաղեցնելու արի ոգիներ, կանգնեցնելու յեղափոխական ահաբեկ հոսանքներ: Նրա քայլերը մեղ համար հասկանալի պիտի լինեն և շատ օրոշ է վաղուց, միշտ պատրաստ ու զգաստ, — այս պիտի լինի մեր նշանաբանը, մեր հոգու ձգտումը մեր մտքի և ուշադրութեան ամենափայլուն տարրերն: Խորհրդաւոր օրերի առաջ ենք ելնում յեղափոխութեան լեռնացած ալիքների մէջ չլուսահատուիլ, այլ յառաջ մղել մեր նաւակը դէպի յաղթական նաւահանգիստը, ուր սպասում է յեղափոխական մասսան: Մի թերանար, հայ յեղափոխական, պիտի գրկիր յեղափոխութեան զօրը, նրա գծաւորութիւնները թող չվհատեցնեն քո հոգին:

ՏԵԼԵՄԱՔ

Հոկտ. 17, 1906

ԵՐԵՒԱՆ

ԻՆԳՈՒՇՆԵՐԸ ՏԱԵՐԻԿԵԱՆ ԹԵՐԱԿԱԶՈՒՄ

Այցեաները Տաւրիկեան թերակղզուց գրուած մի թղթակցութեամբ հաղորդել էի որ յեղափոխական շարժումների սարսափից շշմած՝ ուսումնականութիւնը յիշեալ թերակղզում ինչպէս նաեւ երկրի մի քանի ներքին նահանգներում, ազատութեան համար մղուած կռիւ ձշելու համար՝ աշխատում է կովկասեան լեռնաբն կ ցեղերից վարձկան խմբեր կազմակերպել և ներքին նահանգները տեղաւորել: Աւարձկան խմբակներին կազմակերպութեան գործը յաջողութեամբ գլուխ բերելու համար գործադրւում է սկզբում մի խորամանկ քաղաքականութիւն որը յետոյ է միայն երևում գալիս: Լուր են տարածում, որ վարձուողների գործն է լինելու սահմանի վրայ գտնուող քաղաքներում սահմանապահ զօրքի ծառայութիւն տանել, իսկ կովկասեան սահմաններից հեռանալուց և ամէն մի խմբակի իր նշանակած վայրը հասնելուց յետոյ իմացում է, որ երանք վարձուած են ոստիկանական ծառայութիւններ կատարելու: Այդ խաբէբայութեան հետեանին այն է լինում, որ պէտք է փոքրամասնութիւնը վերագառնում է հայրենիք, իսկ ճշող և գոհ մեծամասնութիւնը անցնում է իր պաշտօնին:

Այսօր այս մի քանի վարձկան խմբակների պահպանութիւնը մի քանի ամսուայ ընթացքում Տաւրիկեան նահանգին արժել է 230,000 ռուբլի, — հաշարում մի զօրտուգի, ծուռ ու մուռ ծանապարհներով, տատեսական թշուառութեան մեջ տառապող՝ աշխատաւոր դասակարգերի արիւն-քրտիքով վաստակած կովկաններից գանձուած մի գումար: Այդ դեռ նցեալ մի քանի ամիսների համար, իսկ յետագայ ամիսների թաշակները, բնակարանների վարձը վճարելու համար պահանջւում է նահանգական գանձարանից 120,000 ռուբլի ևս:

Ինչ է նշանակում սա, ընթերցող, — այն, որ արտօնեալ դասակարգերի՝ կապիտալիստների, աղուրւականների զանազան կարգի բուրժուաների, կալւածատէրերի շահերի զօրավիգ ու պաշտպան ուսուկան բռնակալ կայսրութիւնը վերջիններիս վայելած արտօնութիւններն ու շահերը, — որոնց հիմքերն այսօր խախուտ գրութեան մէջ են գտնւում շնորհի գիտակցութեան եկած համառոտական աշխատաւոր դասակարգերի գոռ կռուի — կուղէ պահանջով, անողորմ հիմքերի վրայ գնել, և այդ ինչ էր կարծում ինչով, կովկասեան վարձկան ինգուշների բիրտ, տմարդի ուժով, որը ծախւ է առնուած մեծ մասամբ հէնց շահագործող, տիրապետող դասակարգերի խղճուկ կօպէկներից՝ նահանգային գանձարանում գանձուած գումարներով:

Եւ եթէ Տաւրիկեան թերակղզու մի քանի քաղաքներում և աւաններում այդ ստոր գրքի համար գործադրւում են մի քանի հարիւր-հազարներ և այն էլ մի քանի ամիսների ընթացքում, հապա ինչ հսկայական գումարներ են վատնւում նոյն յետին մտքերի իրագործման համար յայնաժամաւ Ռուսաստանի բոլոր նահանգներում, գաւառներում, միասին առած և այն բոլոր հաստատութիւնները, պաշտօնէութիւնները, որոնք այսպէս թէ այնպէս, այս կամ այն գիմակի տակ, նոյնի են անում, ինչոր ագէտ և

ողորմելի Ինքուշները:

Յաւալի և գառն զայրոյթի արժանի իրողութիւնը այն է, որ խուլիգան կառավարութիւնը չէ բաւականանում եղած վարձկան Ինքուշների խմբակներով. վերջին օրերս Տաւրիկեան թերակղզիի սկսել են գալ վարձկանների նոր խմբակներ, որոց որտեղ տեղադրելը իրքը նստանգային վարչութիւնը ևս չգիտէ: Եւ առաջ է գալիս Դժգոհութիւնը մի կողմից դեռ ևս պաշտօնի չանցած վարձկան Ինքուշների, միւս կողմից էլ ժողովրդական խմբակի մէջ: Այս է ջարդերի անվերջ քաղաքականութեան հետևող ռուս ընկերակցութեան կառավարութեան նպատակակէտը:—Արիմը, Տաւրիկեան թերակղզիին այսօր նա վարձկան ու տգէտ Ինքուշների միջոցով է ուղում խաղաղեցնել: Հիւսիսային Արմիայը գեղեցիկ հրաշալի Արաւստանի սիրտը կազմող Գուրիան անսիրտ, վայրագ կողակներով է յանդգնում հրի և սրի ծարակ դարձնել անկիրթ և քաղաքականապէս խաւար թաթարների հրոսակային խմբերով ջանքեր է թափում Անդրկովկասի մէջ առաջագէտ, քաղաքակրթութեան կենտրոն է հայ ժողովրդի հայրենիքը մոկորակոյտների վերստեղ և վերջապէս Ռուսաստանի ներքին և արեւմտեան նահանգներում կաշտից գուրս է գալիս իսկ հարիւրակների հօգաններով, թաւան ու կոտորածի միջոցով հրեայ տարագիր հալածական ազգին տնտեսական ծայրայեղ վիճակի հասցրել: Գուրս վաճելով նրա դանդից շընդ հանուր հաւասարութեան, ազատութեան, ձգտող մտքերը:

Այս այդ բոլոր սարսափներից յետոյ բոլորնի միապետութեան կյանքողով արդեօք հասնիլ իր նախաւեալ նպատակին:—Ո՛չ և ո՛չ: Նա տարուած ինչը իրան ևս անհասկանալի, դժոխային մաքրում եւրոպեան վ գործադրում է այնպիսի բաներ, որոնք բռնկալ կայսրութեանը մօտեցնում են մի փոքրուած պատրաստուած վիճի առաջ և հեռու չէ այն օրը, երբ համառօտակն բանուորների մասնաների միահամուռ գրոհը կկրթէ նրան անգառնալի անգունդը:

Ա. ԶԻՒԱՆՇԻՐԵԱՆ

Նոյ. 6. 1906

Ս. Ծ. ԱՓԵՐԻՑ

ԿԱՐՔ ԵՒ ԱԶԳՈՒ

Գիւղացիութեան տուած իրաւարանական արտօնութիւնները շատ թուացին միապետութեան և նա իսկոյն երկրորդ ձեռքով աճապարեց թուլացնել հոկտեմբեր 5-ի իրաւաւոր հաւատարմութեան լիանելով որ այդ քայլը աննկատելի կանցնի, իսկ եթէ դա չի վրիպիլ յիշատակականների աչքից,—այդ մի մեծ ցաւ չէ. . . Ներկայումս զժ բարեմիտներից ու շարքութիւն կղարձնէ դրանց վրայ: Չէ՞ որ զրանք միշտ զբաղուած են շարքարեւելից՝ պոյեմիկայով կամ թէ զօրկ են ընդունակութիւնից և կառավարութեան ղալնիւ հակուձեռն ըմբռնելուց:

Այս ահա ի հեռաւոր և խոհուն կառավարութիւնը դարձեալ նոր հագացողութիւն է երեւան հանում, ի հարկէ գրանով նա միտք չունի խախտել գիւղացիների ընտրողական օրէնքը որովհետեւ դա հակառակ կլինէր ի հիմնական օրէնքներին, մինչդեռ մի պետութիւնը խօսք է տուել և ուզում է սրբութեամբ պահել ի հիմնական կոչուած օրէնքները: Նա ունի ուրիշ միջոց,—կան Սենատի իրաւաստութիւններ և կառավարչական հրահանգներ, որոնք ի հարկէ չեն փոխում օրէնքները, այլ լրացնում են և բացատրում չհասկացողների համար:

Միտք է ընկնում այն առածը որ ասում է. «կոժը քարին թէ՞ քարը կուժին»,—տուժողը, ջրդուողը, յայտնի բան է, կոժը պիտի լինի ճիշդ նոյն դրութեան մէջ ընկալ գիւղացու ընտրողական իրաւունքը՝ օրէնքները չվնասեցին նրան, սակայն իրաւաստութիւնները կոժի գրութեան մէջ գրին գիւղացուն և մանաւոր բանորին:

Գիւղացիութեան ընտրողական իրաւունքը այժմ կրճատուած է՝ բաւականին. իսկ բանուորների վերաբերմամբ գրեթէ բոլորովին ոչնչացրուած: Այսպէս, տեղական իշխանութիւններին հրամանագրուած է, որ գաւառական ժողովի լիազօրները պիտի ընտրեն միայն տուն ունեցող գիւղացիները: Ինչ ասել կուզէ որ դա յայտնի չափով ընտանեցութեան և հողատիրական սկզբունքի վերաբերուած ցէնը (սակ) է. . .

Իսկ մի քանի օր առաջ ոչնչացրին պատարտային բարդութիւնները և մի շարք հին, փտած այն արգելքները, որոնք գժուարացնում էին գիւղացու ազատ տեղափոխութիւնը:

Կարիք կա՞ր բացատրութեան: Կարո՞ղ էք հաշտեցնել այդ հակասութիւնները:

Գիւղացիութեան խոշոր սահմանափակումներ է բերում Սենատի բացատրութիւնը քաղաքի բանուորների համար: Ընտրողական իրաւունքից զրկուած են այն բանուորները, որոնք ունեն միայն բնակարանային ցէնը և գուրս են բանուորական յայտնի թիւ կազմող նորմայից, այն է՝ 50 հոգոց: Բայց. . . զարմանալի մարդիկ են յեղափոխականները. . . Բաւական չէ՞ք, որ կառավարութիւնը ուղղակի չարեց իսկական ռուս մարդկանց՝ բանակին և հրաւիրում է Գուժա. . . էլի՛ դժգոհ մի ինչ որ ընտրողական ձեւականութիւններից կեցցէ:

Սակայն մի րոպէ լըջութիւն. չէ՞ որ այս բոլորը անուամբ է նրա համար, որ միապետութիւնը ունենայ իր ուզած պահպանողական Գուժան: Զինուորագաշտային դատարանները ժողովների և լրագրերի դէմ հալածանքը, ո՛չ մի կուսակցութեան լեզալ հող չբտալը, և այլն, և այլն, բաւական չեն համարուում ո՞ր նըպատակին հասնելու համար: Այդքան աղմկալից հալածանքներից յետոյ էլ դեռ մեծ երկիւղ կայ, որ այդ երկրորդ Գուժան էլ ծայրայեղ դառնայ—և այն ժամանակ. . . չէ՞ որ խիստ խայտառակ գրութիւն:

